

ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ

ਡਾ: ਕੁਲਜੀਤ ਕੌਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀ.ਟੀ.ਪੀ.ਡੀ.

ਮਾਲਵਾ ਕਾਲਜ,

ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ

e-mail: kuljeetsidhu9696@gmail.com

ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਪੜਨ ਉਪਰੰਤ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਹੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ ਇੱਕ ਸਮਰੱਥ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਆਰਥਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ, ਦੇਸ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸਾਂਝ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਲਈ ਤਾਂਘਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਹੈ।

ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਿਭਾਅ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਖੇਤਰ ਇੰਲਲੈਂਡ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਜਾ ਕੇ ਪੈਸੇ ਖਾਤਿਰ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁੱਲ ਕਿਵੇਂ ਗਿਰਦੇ ਹਨ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸੁਚੇਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਲੇਖਕ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਪਸਰੇ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਅਸਤੁੰਸ਼ਟਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਪਜੇ ਉਹ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਕੋਸ਼ਲਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਾਪਤੀ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਥਾਪਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਹ ਕਦੇ ਆਰਥਿਕ ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਆਰਥਿਕਤਾ ਪੱਖੋਂ ਲੁੱਟ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਚਰਿੱਤਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਾਪਤੀ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਥਾਪਤੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਹੀ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ, ਮਰਦ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਰਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਔਰਤ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਕਰਨ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹੀ ਨਸਲੀ

ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਤਕਰੀਬਨ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਰੰਗ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਸੁਚੱਜੀ ਤੇ ਉਚੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਸਥਾਪਤੀ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਟੱਕਰ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪਾਤਰ ਹਾਰਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ ।

ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ ਜਿਥੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਨਿਭਾਅ ਵੀ ਬੜੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਤਕਨੀਕ ਪੱਖੋਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਲਾਟ ਇਕਹਿਰਾ ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਉਹ ਪਲਾਟ ਨੂੰ ਇਕਹਿਰਾ, ਗੁੰਦਵਾਂ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਵਾਤਾਪਰਣ ਦੇ ਚਿਤਰਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਰੰਤੂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਚਿਤਰਣ ਵਿਸ਼ੇ, ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਘਟਨਾ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਣ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਸਾਦਾ ਢੰਗ ਵੀ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਕੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਜਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਵਾਤਾਤਾਲਾਪ ਕਹਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਢੁਕਵਾਂ, ਯੋਗ, ਚੁਸਤ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗਆਤਮਿਕ ਭਰਪੂਰ ਵਰਤਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ । ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਆਦਾਤਰ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਸੈਲੀ ਪੱਖੋਂ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਿਆਦਾਤਰ ਉਹ ਭਾਸ਼ਣੀ ਸੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਵਿਅੰਗਆਤਮਿਕ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਉਸਦੀ ਸੈਲੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਗ ਹੈ । ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸੈਲੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਹੈ । ਸੈਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਵਾਰਿਆ ਹੈ । ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਤੀਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੇ ਭਾਵ ਅਰਥ ਸਮੋਈ ਬੈਠੇ ਹਨ । ਉਸਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਕਲਾਤਮਿਕ ਨਿਭਾਅ ਕੀਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਰੂਪ ਪੱਖ ਤੋਂ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਇੱਕ ਸਮਰੱਥ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ । ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਸਾਂਝਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸਦੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਹੋਂਦ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਸਦੀ ਇਹ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਚੁਣਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸਲੀਲ ਅੰਸਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਯਥਾਰਥਿਕ ਚੌਗਿਰਦੇ ਦੇ ਚੌਖਟੇ ਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਅੱਪੜਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਨਿਭਾਅ ਦਾ ਹਾਣੀ ਬਣਾ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ।

ਸੰਦਰਭ-ਸੂਚੀ

1. ਉਪੱਲ, ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਡਾਂ:) ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ, ਪੁਸ਼ਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 1970
2. ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ : ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1990
3. ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ - ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਅਜੰਤਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ, 1969.
4. ਕਮੇਲ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ : ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ, ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1954
5. ਜੀਤ ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ : ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 1957
6. ਢੰਡ, ਰਘੁਬੀਰ : ਬੋਲੀ ਧਰਤੀ, ਜਸਵੰਤ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਲੁਧਿਆਣਾ 1972
7. ਭੰਡਾਰੀ, ਮੋਹਣ, ਸੋਹਣ ਢੰਡ : ਡਾਂ: ਰਘੁਬੀਰ ਸਿਮਰਤੀ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਘੁਬੀਰ ਢੰਡ ਸਿਮਰਤੀ ਗ੍ਰੰਥ ਕਮੇਟੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨਗਰ, ਖੰਨਾ (ਪੰਜਾਬ), 1993